

BATILILAŞMA SÜRECİNE ETKİ EDEN BAZI FAKTÖRLER

BATILILAŞMA SÜRECİNE ETKİ EDEN BAZI FAKTÖRLER

2.1. Fransa'da İlk Türk Elçileri

2.1.1. Morali Essayit Ali Efendi

2.1.2. Müteferrika Süleyman Ağa'nın Sefaretnamesi

2.1.3. 28. Çelebi Mehmet Efendi

2.1.4. Mehmet Oğlu Sait Paşanın Elçiliği

2.1.5. Esseyit Ali Efendinin Elçiliği

2.1.6. Mehmet Sait Halet Efendi

2.1.7. Ebubekir Ratıp Efendi

2.1.8. Abdurrahman Muip Efendi

2.2. Fransa'ya Öğrenci Gönderilmesi

2.3. Matbaanın Kuruluşu

2.3.1. Fransız Elçiliği Matbaası 2.3.3. Bonapart Matbaası

2.4. Türk Devleti Hizmetinde Yabancılar

2.5. Türkiye'de Fransızca

2.6. Avrupa'dan Uzmanların Gelmesi

BATILILAŞMA SÜRECİNE ETKİ EDEN BAZI FAKTÖRLER

2.1. Fransa'da İlk Türk Elçileri

2.1.1. Morali Essayit Ali Efendi

III. Selim döneminde Morali Esseyit Ali Efendi, 1797-1802 yılları arasında Fransa'ya ilk Türk daimi elçisi olarak gönderilir. Bu durum hem Fransa, hem de Osmanlı için büyük bir öneme sahiptir. Fransa için, kendine düşman devletler için Osmanlı'nın desteği anlamına gelirken, Osmanlı devleti açısından da ilk kez önemli bir Avrupa merkezine, oradaki gelişmeleri yakından izlemek üzere bir elçi gönderilmiş oluyor.

Morali Essayit Ali Efendi yaptığı elçilik görevinde bulunmuştur. Esseyit Ali Efendi 15 Mayıs 1797'de Marsilya'ya ayak basar. Marsilya'dan karantina süresini doldurduktan sonra Paris'e hareket eder. Marsilya'dan Paris'e her uğradığı kentte törenlerle karşılaşır, törenlerle uğurlanır. Paris'te yarattığı etki ise inanılmazdır. Başta kadınlar bütün Paris, Esseyit Ali Efendi'nin etkisi altında kalmış ve Osmanlı Elçisi günün deyimiyle "Paris'in Kralı" olmuştur. Kadın modası değişmiştir. Paris'in en şık kadınları ya sultan ya odalık kıyafeti içinde elçinin gözüne girebilmek, gittiği eğlence yerleri ve tiyatrolarda yakınında olabilmek için çırpınmaktadırlar. Elçi'nin lütfen kabul ettiği Paris yüksek sosyetesinin ünlü kadınlarının isimleri gazetelerde liste olarak yayınlanmaktadır. Osmanlı Elçisi "Parisli Aşıkların Başına Bela" olmuştur. Giderek şerefli direceğini haber verdiği eğlence yerlerinin bilet fiyatları hemen iki misli artar...

Bu görüntüler fazla sürmez. Fransızla, Mısır'a asker çıkarır. Esseyit Ali Efendi Fransa'dan düşmanlık beklememesi şeklindeki raporu ile Bonaparte'm İskenderiye'ye asker çıkarttığı haberi İstanbul'a aynı günde gelir. Ul.Selim rapor üzerine "Ne eşek herifmiş" diye yazmaktan kendini alamaz. Fransa ile başlayan bu gerginlik üzerine Esseyit Ali Efendi, Paris'te 5 yıla yakın eziyetlerle dolu bir hayat yaşar. Sonunda Esseyit Ali Efendi başarısız bir diplomat olarak 1802 Haziran'ında İstanbul'a döner.²

Herbette, Maurice (1997): *Fransa'da İlk Daimi Elçi Morali Esseyit Ali Efendi (1797-1802)*, Çev. Erol Üyepazarcı, İstanbul: Pera Yayınları

2.1.2. Müteferrika Süleyman Ağa'nın Sefaretnamesi

En çok yankı bırakan elçilerden biri de Müteferrika Süleyman A-ğa'dır. Fransız başbakanı Colbert Türk ticaretini Fransa'ya aktarmak için İstanbul'a özel bir elçi göndermişti. IV. Mehmet de 1669 da Müteferrika Süleyman Ağayı Paris'e gönderdi (meşhur Fransız şairi La Fontaine Bavyera Prensine gönderdiği bir şiirinde "Padişah'tan bir elçi bekliyoruz, yola çıkmış bizim elçi İstanbul'da iyi yüz görüyor bütün bunlar Fransa ile Türkler arasındaki barışı gösterir." diyor. Gerçekten de Süleyman Ağa şaşalı bir şekilde karşılandı ama buna pek aldırış etmedi.

Süleyman Ağa, elçi olarak çok mağrur biriydi. Fransa'nın yönetilmesi ile ilgili bilgi vermek isteyenlere "Ben buraya Fransa'nın yönetimini öğrenmeye gelmedim." diyor. Bu durum da Fransız sarayının gözünden kaçmıyor. Kral XIV. Lui , Molier'e yazdığı eserde birkaç Türk'e yer vermesini istiyor.

Süleyman Ağa, İstanbul'a döndüğünde, izlenimlerini kaleme alır. Seyahatnamesinde şu satırlar oldukça ilginçtir: "Fransa vilayeti meşrik (batı) tarafı Kızıl Elma Nemse eyaletine sınırdadır ve garp tarafı dış deniz ile Endülüs diyarına sınırdadır. Cenup (güney) tarafı Felemenk diyarının bir tarafı ile sınırdadır. Fransa diyarının enliliği ve uzunluğu birdir yani dört köşedir. Fransa'da sekiz bin şehir ve hesapsız köyleri vardır. Paris şehri Mısır'ın iki misli

kadar büyüktür... ve on şehrinde Françe Padişahına tahsis olunan hazine dört Mısır hazinesi kadardır. Françe Padişahının iki yüz bin atlı ve üç yüz bin yaya askeri vardır. Bundan başka donanması yüz büyük kalyon, askeri elli bin kadardır. İki yüz kaleden ziyade Françe Padişahı Nemçe Padişahı gibi beylerinin yardımı ile değil kendi asker ve hazinesi ile cenk eder."

Süleyman Ağa Fransız ordusunun kuruluşunu da ele alır. Savaşta barışta nasıl davranacaklarını inceler, yer yer Fransa ile Türkiye'yi karşılaştırır. Verdiği bilgilerde anlatım karşılıklı konuşma tarzındadır.

"Onların şehzadeleri bizim şehzadelerimiz gibi sarayın içinde saklanmazlar. Şehzadeler on yaşına gelince sefere ilmi hendeseye ve sair umura müteallik olan şeyleri talim ederler." demektedir. "Fransa Padişa-hı'nın bir kandan ziyade karısı olamaz ve onu dahi bir kere nikah edip sonra boşanıp terk edemez... Fransa'da harem dahi yoktur... Fransa'da büyük kardeş nail-i taht olur. Kanunları böyledir asla değişmez... Kanunları böyle olmakla beraber Fransa devletinde bunun için kavga olmaz" sözleriyle de Fransız sarayının iç durumu hakkında bilgi ediniriz, (bu sefaretname ile ilgili belgeler henüz ortaya konmamıştır). Bu bakımdan yazarı ve yıl gününü tespit etmek için yeni belgeler gerektir.

2.1.3. 28. Çelebi Mehmet Efendi

III. Ahmet zamanında Fransa'nın İstanbul elçisi bulunan Marküs (Marcois) de Bonnac Türkiye Fransa ilişkilerinin gelişmesinde oldukça payı vardır. De Bonnac İbrahim Paşaya Fransa'ya elçi gönderilecek olursan bu her iki devlet için de hayırlı sonuçlar doğuracağını söylüyordu.

1718 Pasarofça'dan sonra ülkenin barış içerisinde yaşamasını isteyen İbrahim Paşa, Avusturya'ya karşı Fransızlarla anlaşmanın Avusturya'nın arkasından vurulma kaygısı ile Türkiye'ye karşı yeni bir savaşı göze alamayacağını sezerek 28 Çelebi Mehmet Efendi'yi 1720 yılında Fransa'ya gönderir. Bu seyahatten şunlar amaçlanmaktadır:

1. Kudüs'teki Latin rahiplerinin, kamama kilisesinin işlerine karışmaları yüzünden ortaya çıkan Katolikler ve ötekiler arasındaki anlaşmazlığı çözmek,
2. Malta şövalyelerinin tutsak ettikleri Fransız gemilerinde forsa kalmış Türk leventlerinin salıverilmelerini görüşmek.

Zeki, çalışkan ve diplomat bir zat olan 28 Çelebi Mehmet Efendi, 400 kişilik bir heyetle 1720'de Paris'e gitti. 1721' İstanbul'a dönerek bu göreviyle ilgili sefaretnamesini III.Ahmet'e sundu. Fransa'yı çelebi tarzına uygun bir incelikle anlatan Mehmet Efendi, bizde ilk defa Fransa'nın kültür özelliklerini anlatan biri olmuştur. Ne Süleyman Ağa gibi mağrur oldu ne de komplekse kapıldı.

Onun bize Fransa'yı nakledişine göre;

"Fransa 'da ırmakları birbirine bağlayan kanallar vardır ve gemiler havuzların suyu yükseltip alçaltılmak suretiyle bir diğerine nakledilir. Paris İstanbul gibi büyük değildir. Şurası var ki yapıları üçer dörder hatta yedi kattır. Sokak ve caddeler haylice geniştir. Çok güzel parklar vardır. Hele Versay sarayının bahçesindeki güzelliğe doymak mümkün değildir. Kısaca Fransızlar yurtlarına gayet iyi bakmışlar. Paris 'te bir oyun görmüşüm adına opera derler burada pek güzel sanatlar gösterir-lermiş. Opera bir hikayeyi mücessel şekilde göstermektir. Pahalı bir sanat olduğu için devlet tarafından korunmaktadır. Fransa 'da devleti bakanlar yönetir. Her bakan kendi işinde başına buyruktur. Burada erkekler kadınlara saygı gösterirler. Fransızlar bilim, kültürde pek ileri gitmişler. Kralın sarayında bütün

kalelerin bir maketi var. Savaşta onun aracılığı ile yurdun savunması daha da kolaylaşır. Fransa 'da cam, kağıt tezgahları; tıbbiye, eczacı okulu gibi okullar var. "

Çelebi Mehmet Efendi'nin o günün Fransa'sı hakkında verdiği bu bilgiler, denilebilir ki Lale Devrinin başlangıç nedenleri arasında önemli bir yere sahiptir. Diğer yandan, Çelebi Mehmet Efendi'nin Paris seyahati somasında Avrupa'da ve ülkemizd Türkoloji hareketlerinin başladı. Buna Avrupa'da Türk hayranlığının başlaması da diyebiliriz.

8 Çelebi Elçiliğinin Paris'te uyandırdığı akisler yavaş yavaş bütün Avrupa başkentlerini sardı ve böylece daha çok Fransa'dan gelme Türk biçimini Türk hayatını ve Türklüğü yansıtmaya başladı. Montesqui "İran Mektupları"nı o sırada yayınladı ve bu mektupların ün kazanmasında Mehmet Efendinin büyük payı vardır çünkü her ikisinin de doğru olması dolayısı ile halk bu mektuplarda Mehmet Efendiyi görüyordu. Ayrıca bu tip Türk mektupları yazılmaya başladı. Roman kahramanları Türklerden seçilmeye başlandı.

Mehmet Efendi sefaretnamesi o günkü Türk toplumunda birden ve kökten değişiklik yapmadı. Şu var ki hiçbir eser en ileri ülkede bile öyle birden etkili olmamıştır. Mehmet Efendinin elçiliği Türkleri Fransızlara yaklaştırmakla birlikte batı uygarlığını yavaş yavaş İstanbul'a getirmeye başladı. Mehmet Efendi bize Fransa'yı tam sırası gelmişken anlattı. Damat İbrahim Paşa Mehmet Efendi'den elçilik hizmetleri dışında oradaki bilim ve bayındırlığı inceleyerek bunlardan Türkiye'de uygulanabileceklerin üzerinde durmasını istemişti. Mehmet Efendi oradaki bahçeleri, su yollarını, havuzları görüp gelirken onların planını da getirdi. Bu bakımdan Kağıthane'de köşkler, bahçeler yapılırken Fransız zevki göz önünde tutuldu. Devletin büyükleri saraylarında Fransa'ya özendiler. Bu devirde İstanbul'un her yanında konaklar yapılar yapıldı. Bu konaklarda doğu ve batı tipinin özelliklerini görmek mümkün oldu. İstanbul'da bizim şölenlerimize karşılık Fransızlar düzenledikleri balo ve gecelerle İstanbul'un ileri gelenlerini davet etmeye başladılar. Bu gecelerde Fransız komedileri dahi oynatıldı. Türklerle Fransızların kaynaştığı bu dönemde Lale Devrini çizen çeşitli Fransız ressamlarına rastlamak mümkündür.

2.1.4. Yirmisekizinci Çelebizade Sait Mehmet Paşanın Elçiliği

28. Çelebi Mehmet Efendinin oğlu olan Sait Paşa, daha önce babasıyla birlikte Paris'e gitmişti. I.Mahmut, Sait Paşayı önce (1732) İsveç'e elçi gönderdi. Daha sonra (1747) onu Paris elçisi olarak görüyoruz.

Damat İbrahim Paşa'nın sadaretinde elçi olarak Fransa'ya gönderilmiş olan Yirmisekiz Çelebizade Mehmet Efendi'nin oğludur. Sadaret mektubî kalemi hulefasından iken babasına katip olarak onunla birlikte Paris'e gitmiş ve dönüşte Damat İbrahim Paşa tarafından hâcegân sınıfına terfi ettirilerek sipah ve silâhdar kâtibi olur.

I. Mahmut'un tahta çıkması üzerine saltanat değişimini Rus çarlığına bildirmek için Said Mehmet Efendi 1730 Eylül sonuna doğru Petersburg'a elçi olarak gönderilir. 1732 Kasım'da da fevkalâde elçi olarak önce Rusya'ya ve oradan İsveç'e elçi olarak gönderilir.

Yirmisekiz Çelebizade Sait Mehmet Paşa, değerli, bilgili, müteşebbis, devlet işlerine ve siyasî duruma ve Batı dünyasına hakim, tecrübeli, konuşkan ve ikna kudretine sahip bir Osmanlı veziri idi. Babasıyla gittiği Fransa'dan döndükten sonra Müteferrika İbrahim Efendi ile birlikte bizde ilk matbaayı açmıştır. Rusya, İsveç ve Fransa'ya geçici elçilikle gönderilerek görevini güzel yapmıştır.

Sait Mehmet Paşa, muhtelif tıbbî eserlerden toplamak suretiyle alfabetik olarak müfredatı tıbbî Feraidü'l-müfredat Fittib ve Esmâü'n-nebat adında zamani tabiblerinin takdir etmiş olduğu bir eser yazmıştır. Şamdanîzâde Süleyman Efendi, Lâtin lisanına vakıf olduğunu kaydediyor. Feraidü'l-Müfredafa dair bu cildin kültür kısmındaki tıbbî eserlere de bakınız.

Sait Mehmet Paşa'nın İsveç sefaretnamesi, Tarihi Osmanî Encümeni mecmuasi'nda neşredilmiştir. XII. Şarl'ın borçlarının tesviyesine, İsveç'le dostluğa ve Lehistan vaziyetine dair iki takriri vardır. Eyüb nişancısı'nda Şeyh Murad tekkesi karşısında Kuşluk Hamamı denilen bir hamam ile Sarıyer'de bir tekke ve Beykoz'un üstünde Yuşâ tepesinde bir mescit yaptırmıştır. Kuşluk Hamamını sadaret kethüdası iken yaptırıp Şeyh Murad tekkesine vakfetmiştir. Puladşab adında bir oğlu ve Gevher isminde bir kızı vardı.

2.1.7. Esseyit Ali Efendi'nin Elçiliği

Divan-ı Hümayun hocalarından olan Ali Efendi, daha Türkiye'de iken Fenelonun (Telemacı) Türkçe'ye çevirmekle Fransızca öğrenmeye başladı. Paris'te uzun süre elçilik yaptı. Voltaire'in bir komedisini tiyatrodaki seyreden Ali Efendi, trajedinin ve komedinin ne olduğunu da tarif eder. Ancak Ali Efendi'nin gözü Fransızları pek tutmaz. Onlar için "Tai-fe-i Frenc, nakş-ı bukalamon, mütelevvin bir millet..." gibi ifadeler kullanır.

2.1.8. Mehmet Sait Halet Efendi

19. yüzyılın başında Osmanlı-Fransız ilişkilerini olumsuz etkileyen Fransa'nın Mısır macerası sonrasında gerginliği yumuşatmak ve ilişkileri yeniden kurmak amacıyla Fransa'ya gönderilen Mehmet Sait Halet Efendi, "*Kafiristan* " dediği bu ülkeyle ilgili yorumları gelenekçi çevrelerin Batıya bakışım ortaya koymak açısından ilgi çekicidir. 1802-1806 yılları arasında Fransa'da görev yapan Halet Efendi, meşhur Reis'ül kütüp Raşit Efendi'nin mühürdar yamaklığını yapmış, Ebubekir Sami ve Ohrili Ahmet Paşaların kethüdahğı görevlerinde bulunmuş, bunun yanında Mevlevi Tarikatının önde gelen isimlerinden Galip Dede'yle dostluk kurmuş olan bir memurdu. Fransa'ya ve buradaki toplumsal ortama karşı son derece önyargılı olmasının başlıca nedeni ülkesinde Nizam-ı Cedid hakkında giderek artan muhalefet odaklarından ve bilhassa muhafazakar kesimden gelebilecek tepkilerden çekinmesiydi. Şu satırlar söz konusu ruh haline işaret etmektedir:

"Frengistan 'ı, size ihafe veyahut iğva için, her kim sena ederse sual buyurasız; sen Avrupa'ya gittin mi deyu? Hayır gitmedim; tarihlerden biliyorum der ise; iki kısımdan biridir ki şimdi izah olunur: Beli gittim ve biraz zaman eğlendim derse Frenklerin taraftarı ve casusudur. Gitmedim der ise iki kısımdır: Ya eşektir, Frenklerin yazdıklarını dinler, yahut gay-ret-i diniyesinden tamamen Frenkleri metheder ki zemininde ehl-i İslam çıksın deyu; işte bu kaide-i külliye-i bilemez. " (s. 316)

Halet Efendi, bir başka mektubunda ise Frengistan 'sakil', 'zalam-ı küfr, cemi-i mahalini istiap etmiş', 'müferrihliği Müslümana göre değildir' diyor ve İstanbul'da yaşama şansına sahip olanları bahtlı, kendisini de içinde bulunduğu şartlardan ötürü bahtsız sayıyor. Sıklıkla can sıkıntısından bahsederek Fransızca öğrenmeye heves bile etmediğini, vakit geçirmek için beraberinde götürdüğü Mevlevi Mehmet Dede ile Kur'an okuduklarını yazıyor. Elçi, Frenklerden bahsederken, "akıl bakımından bizim kayıkçılarımız seviyesinde olduklarını, politikalarının gayet kaba olduğunu, bizim gibi şeci askerlere ve vükelaya sahip olmadıklarını,

hayvanat-ı acibe gibi" askerleri bulunduğunu iddia ediyor. Fransızların kralları olmadığından devlet olamadıklarını, "it derneği" denilmeye layık bir hükümet şekli kurmuş olduklarını, Bonaparte'nin görevlendirmiş olduğu bakanların 'eşkıya sergerdeleri' gibi olduklarını, Talleyrand'ın 'papaz bozuntusu' ve devletlerarası münasebetlerde 'cahil'olduğunu ileri sürüyor.

Buna karşılık aynı elçilik heyeti içinde yer aldığı halde Halet Efendi gibi düşünmeyen, farklı bir şekilde yaklaşım sergileyenler de bulunmaktadır. Divan-ı Hümayun katiplerinden Nazmi Efendi'nin

Babıâli'ye sunduğu raporlarda büyükelçinin aksine olumlu ifadelerle yer verilmesi dikkat çekmektedir. Napoleon'un kişiliği, askeri yapı ve disiplin konularındaki aktarımları padişahın ufkunu açacak nitelikte olup, Paris'teki askeri okullar hakkında yazdıkları ilginçtir: "Ofiçiyallar (zabitler) hemen defaten ofiçiyal olmayup, Paris şehrinde politika ve coğrafya ve hendese ve saire sanayi-i harbiye tahsili için bir kaç adet mekteplerde devlet tarafından okutulurlar, on dokuz yirmi yaşında altı bin neferden mütecaviz kimseler tedris ve tahsil-i sanayi-i harbiye ile meşgul olup tamamen gereği gibi tahsil-i ulum ettikten sonra, bittecrübe meharete göre yüzbaşı, binbaşı olurlar." Osmanlı Devleti'nde son dönem askeri okulların şekillenişinde etkili olduğu anlaşılan bu gözlemlerin Halet Efendi'nin iddialarından hayli farklı olduğu dikkatlerden kaçmamaktadır.³

2.1.7. Ebubekir Raüp Efendi

Sultan III. Selim tahta çıkışını müteakip Avrupa'yı iyice tanımak a-macıyla Ebubekir Ratıp Efendi'yi 1791'de elçi olarak Viyana'ya gönder-

³ Karal, Enver Ziya (1952): "Halet Efendi Avrupa'yı Nasıl Görüyordu", *Türk Dili Dergisi*, C.1, S.: 2, Ankara:

di. Ratıp Efendi'nin sekiz yıllık gözlemlerinin sonunda padişaha sunduğu Sefaretname'sinin, Sultanın uyguladığı reformlar üzerinde büyük etkisi olmuştur. Ebubekir Ratıp Efendi, Sefaretname'sinde Avrupa'daki yeni düzenden Nizâm-ı Cedîd olarak bahsettiği için, III. Selim reformlarına da Nizâm Cedîd adı verilmiştir. Gerekli hazırlıklar yapıldıktan sonra uygulamalara başlayan Padişah, Nizâm Cedîd adında Fransız örneğine göre teşkilatlanmış bir ordu kurdu. Mevcut ocakları ıslah yoluna gitti. Böylece Sultan III. Selim'in ıslahatları, askeri ağırlıklı kısmı müessese reformları olmaktan öteye gidemedi.

III. Selim'in başlattığı ıslahatlar hedefine ulaşamadı. Gerek iç ve dış politikadaki istikrarsızlıklar sebebiyle, gerekse inanmış bir ıslahat ekibinin kurulamaması, bunlardan da daha önemli olarak yeniçeri, ulema ve ayanların başlangıçtan beri ıslahatlara karşı sürdürdükleri düşmanlık ve kışkırtmalar, Sultan III. Selim'in hayatına mal oldu ve onun başlattığı reformların da sonunu hazırladı. Nizâm-ı Cedîd ordusu dağıtıldı. Islahat taraftarları sürgüne gönderildi.

2.1.9. Abdurrahman Muip Efendi

Napolyon'un imparatorluğunu kutlamak için 1806 yılında Paris'e gönderildi. Fransa'da en çok şunlara ilgi duydu: "İşini bilen ve halka iyi davranan yönetim, yargılanmadan hiç kimsenin

ceza görmemesini sağlayan bir adalet, hakkın belirlenmesi için avukatlık kurumu, cam, sanat, ayna, porselen ve kumaş fabrikaları..."

Kendisine Avrupa'daki teknik kuruluşları Devlet basım evine getirmek istediği için bir makine hediye edildi. Ancak sağlıkla ilgili bir kitabı Türkçe'ye çevirmek istedi ne çare ki bazı terimlerin Türkçe karşılığını bulamadı.

Yurtdışına gönderilen elçilerin dışında, çeşitli nedenlerle yurtdışına gidenler de, orada gördüklerini kaleme alarak, Batı dünyasını ve oradaki gelişmelerden bizleri haberdar ettiler. Bunlardan "Frengistan Seyahatnamesi", Şeyh Rufai'nin 1832 de bastırıldığı seyahatnamenin Türkçe'ye tercümesidir.

Mustafa Sabri Efendi, Paris Türk elçiliği birinci sır katibi olarak görev yaptığı 1838 de İstanbul'dan ayrılıp Napoli'yi, Roma'yı, Milano'yu, Venedik'i Londra'yı görür. "Avrupa Risalesi" adlı seyahatnamenin çeşitli yerlerinde Fransızların huylarını eleştirir. Onların kültürlerinden bahseder. Çobanın bile okuma yazma bildiğini, kör sağır dilsizler için de okullar kurulduğunu, özellikle akıl hastanelerindeki şefkati över.

Bu dönemde Avrupa'ya gönderilen elçiler gittikleri ülkeleri yakından tanıma fırsatı bulmuş, memleket dönüşlerinde yenilik hareketlerinin gerçekleşmesinde değerli hizmetler yaptılar.

2..2. Fransa'ya Öğrenci Gönderilmesi

28 Çelebi Mehmet Efendi Paris'te bir çağrıdan söz ederken "40-50 kadar gunagu sazendeler kendülere mahsus nice görmediğimiz sazlar ile nağme-perdazlık ettiler." diye hayatında ilk kez dinlediği çalgıları anlatır. Bu çalgıları İstanbul'da tanınsın diye dönüşünde bu çalgıları incelemek üzere bir sanatçı gönderir. Böylece müzik öğretilsin diye Paris'e öğrenciler gönderilir. Hatta Padişahın maiyet erkânından birisi musiki tahsili için Avrupa'ya gönderilmiş, dönüşünde musiki muallimi tayin olmuştur.

Bazı belgelere göre Paris'te yetiştirilmek için gönderilen öğrenciler 12-13 yaş grupları arasından tespit edilecek, bunların başında bir Türk gözetimci bulunacak, bunlar bir arada oturmayıp pansiyonlarda kalacaklar, 1-2 yıl Fransızca öğrenerek, 5-6 yıl sonra çeşitli öğrenimlerden geçmiş olarak Türkiye'ye dönmüş olacaklar. Daha sonra bu tarzdaki yatılı okul işleri yetersiz sayılmış olacak ki 1859 yılında Paris'te Mekteb-i Os-mani açıldı. Öğrencilerin Fransızca ve meslek bilgilerini arttıracak olan bu okullar 1874 de kapatıldı.

2.3. Matbaanın Kuruluşu

Öteden beri süregelen bilgilerimize göre Türkiye'de matbaanın kuruluşu 28 Çelebinin bir armağanıdır. Bu bilgi doğru olmasına rağmen noksanıdır. Bizde 1730'dan önce basılmış eserler vardır. Mansuli Zade Nuri Paşa Netayicü'l Vukuat adlı eserinde İbrahim Müteferrika Efendi'yi söz konusu ettikten sonra III. Murat (1574-1596) 1588 de gördüğü bir basma eser üzerinde durur. Ancak bu ilk baskının adını da konusunu da bilmiyoruz. 1727'de İstanbul'da Müteferrika Matbaasının açılma niteliği bugün bile belirsizliğini korumaktadır. İbrahim müteferrika Damat İbrahim Paşaya Vesilet'ü-tıba'a adh mektubunda kitapların çoğaltılması hususunda matbaanın faydalarını belirtiyordu. Sadrazam bu düşüncüyü yerinde buldu. Bunun üzerine sekiz seneden beri basma işlerinde çalıştığını eğer izin verirlerse 28 Çelebi Zade Sait

Efendi ile birlikte müterahik harflerle tefsir, fıkıh, hikmet, kerem, lügat, tarih, tıp ve heyete ait kitaplar basacağını bildirdi ve 1726 yılında Şeyhü'l İslam'dan fetva aldı.

Ülkemizde, matbaanın girişi ve kullanımının daha eski yıllara dayandığını da biliyoruz. Her ne kadar bizim denetimimizde olmasa bile, şu matbaalardan da söz edilebilir:

2.3.2. Fransız Elçiliği Matbaası

Fransız elçiliği, Osmanlı Devleti'nde olup bitenleri Fransızlara duyurmak amacı ile 1790 yılında Bulletin de Nouvelles adlı bir gazete çıkardı. Bu matbaanın harfleri Latin ve Arap harfleri idi. Bizimle ilgili mektuplarda yayımlanmaya başlandı.

2.3.3. Bonapart Matbaası

Napolyon Bonapart 1798'de bize karşı Mısır savaşıma başlarken bilim ve sanat kurulu ile Arap ve Rum alfabeleri ile iki de matbaa götürdü. Sonradan Fransızların İskenderiye'de bıraktıkları bu matbaaya 1821'de çeki düzen verildi ve Bulak Matbaası adı ile yeniden kuruldu.

2.4. Türk Devleti Hizmetinde Yabancılar

1716'da Damat İbrahim Paşa'ya Bab-ı Âli hizmetinde çalışan bir Fransız subayı, mühendisler kıtası teşkiline dair on sayfalık bir rapor verir. Bu tasan Türkiye'de öğretmen olarak yabancı uzman ve fen subayları getirmek içindir. Osmanlı Devletinde ilk askeri ıslahat hiç olmazsa çağın gereklerine göre fen subayı yetiştirmek düşüncesi kendisini hissettirmişti. 1727 de yeni eğitilmiş bir ordu yetiştirmek konusunda Üsküdar Bostancı ocağından seçilen 300 kişiye bu yeni yöntemle eğitim gösterildi. I.Mahmut devletin gidişini düzeltmek için yeni yollar ararken bir çoklarının da fikrini sordu. Müteferrika 1732'de batılı eserlerden faydalanarak Usulü'l-Hikem Fi Nizamü'l-Ümen'i yazdı. Bunda batıdan askerlik sanatında bilgisi olan teknisyenlerin getirilmesi ordunun düzene konması öngörülüyordu.

Topal Osman Paşanın sadrazamlığında Conte de Bonevar Bosna'dan İstanbul'a çağrıldı. Müslüman olup Ahmet adını alan bu zat Humbaracı Ocağı üzerinde düzenlemeler yaparak 1734'de Humbarahane ve Hendesehane adlı Avrupa örneğinde ilk askeri okulu açtı.

Bundan sonra XV. Lui tarafından Macar olan Baron de Tot doğuya gönderildi. Kırım'da kalan Baron de Tot sarayda bir İtalyan hekiminin aracılığı ile Padişahla görüştü ve Türk devletinin hizmetine girdi. III. Mustafa ondan faydalanarak bir matematik okulu açmayı düşündü. Daha sonra De Tot'un yardımı ile Mühendishane-i Bahri açıldı. Sürat topçuları adıyla 2000 kişilik yeni bir sınıf kuruldu. 1795 de Mühendishane-i Berri (kara) açıldı ve Türk Fransız ustalarının işbirliği ile toplar döküldü.

III. Selim zamanında tek amaç çağdaş tekniğin ordu ve donanmaya sokulması idi. Bu bakımdan askeri saha ile ilgili eserler tercüme edildi ve Fransa'dan , İsveç'ten uzman subaylar getirildi.

3.5. Türkiye'de Fransızca

Türkiye'de Fransızca'nın yayılması daha çok II.Mahmut döneminde kendisini gösterir, tarihçi Asım Efendi Fransız dili ve göreneklerine duyulan aşırı ilgiyi kınamaktadır. Biz İslam uygarlığına girerken nasıl koyu bir İran etkisinde kaldıksa, batı uygarlığına girerken de ona

benzer bir baskı Fransa'dan geldi. Tanzimat ve devlet adamlarında bu etki kendisini bütün gücü ile ortaya koyar. Bunun yanı sıra yeni edebiyatın kurucuları da bu etkinin altında kalırlar.

Bizde Fransız öğretimini başlamasında İstanbul'daki Fransız papazlarının açtıkları dil oğlanları okulunun payı büyüktür. Fransız hükümeti bir yandan İstanbul'daki kolejden faydalanırken öte yandan Paris'te İstanbul'dakine benzer bir okul açmayı düşündü. Türkiye'de Fransızca'nın yayılması için bizim de okullarımızda Fransızca'ya yer verdiğimiz bilinmektedir. Mesela Mühendishaney-i Berri'den bu dile yer verilirdi. Bab-ı Âli'de bulunan tercüme odası Fransızca'ya geniş yer verdi. 1827'de açılan Tıphane ve Cerrahhanede öğretim Fransızca yapıldı. Diyebiliriz ki, 19.yy da açılan bütün okullarda Fransızca önde gidiyordu. 1867'de Galatasaray Lisesinin kurulması ile Fransız dili Türkiye'de en yüksek seviyesine ulaştı. Bu arada Fransızca eğitimi ile yakından ilgili olarak Türkçe'den Fransızca'ya, Fransızca'dan Türkçe'ye sözlük ve gramer kitapları düzenledi.

Sonuç olarak şunları söylemek yerinde olur:

1-Fransa'ya gidenler oraya hayranlık duydular ve bunu yazılarında belirtirler.

2-Fransa'dan getirilen öğretmenler, uzman subay ve siviller türlü teşkilatlarda çalıştılar.

3-Bunların geliştirdiği ortam içerisinde Türk Fransız dillerinde karşılıklı tercüme yapıldı.

3.6. Avrupa'dan Uzmanların Gelmesi

Avrupa'da gelen uzmanların gelişinin bir plân ve programa bağlı olduğunu söylemek zordur. Bunlar, tesadüfen İstanbul'a gelerek ordu hizmetine giren kişilerdi. Bunlardan, bir Fransız subayı iken Humbaracı Ahmet adını alan, Comte de Bonneval, Humbaracı Ocağı'nı ıslah etti; 1734 yılında hizmete giren Hendesehane'nin açılışında katkıda bulundu. Baron de Tott ise Osmanlı Devleti'nin yıkılışına kadar yaşayacak olan Topçu Harbiye Mektebi'nin çekirdeğini oluşturan Mühendishane'nin kuruluşunda görev aldı.

1768/1774 Osmanlı-Rus harbinde uğranılan ağır mağlubiyet, bu çalışmaların orduda fazla bir şey değiştirmediğini açıkça ortaya koymuştur. Küçük Kaynarca Anlaşması ile 1783 yılında Türkler'e ait bir toprak parçası olan Kırım'ın Elden Çıkması, İslâm âleminde büyük bir üzüntü ve endişeye sebebiyet verdiği gibi, Osmanlı devlet adamlarını da ciddi tedbirler aramaya sevk etti. I. Abdülhamit'in 1789 Nisan'ında ölümü üzerine tahta çıkan III. Selim, bu tedbirlerin başında Batı müesseselerinin alınmasını görüyordu. III. Selim'deki ıslahat düşüncesi, babası III. Mustafa'nın en önemli mirası idi. Babasının gönülden arzuladığı, fakat başarılmasında tereddütlü ve karamsar olduğu, ıslahat faaliyetlerini köklü olarak başlatmak düşüncesi III. Selim'in başta gelen arzularındandı. O daha şehzadeliği zamanında devletin içine düşmüş olduğu kötü durumun farkına varmıştı. Velihtlığı sırasında Fransa Kralı XVI. Louis'e özel elçi olarak gönderdiği İshak Bey'den "Avrupa devletlerinin birbirleriyle geçimleri, kara ve deniz harplerine dair yeni metotlar, atölyeler ve tersaneler" hakkında bilgi almasını istemişti. III. Selim seleflerinden farklı olarak Avrupa devletlerinin her bakımdan üstün olduklarının farkında idi. Osmanlı Devleti'nin içine düştüğü zaaftan kurtarmak için Avrupa devletlerinin takip ettikleri yolu takip etmeyi, uyguladıkları metotları uygulamayı gerekli görüyordu.